

Eugeniusz Cyniak

O KSIĄŻCE HENRYKA KURCZABA *POGRANICZA SZTUK I KONTEKSTY LITERATURY PIĘKNEJ*

Żadna ze sztuk, w tym i literatura jako sztuka słowa, nie mieści się w granicach swej naturalnej poetyki, przekracza ją w sensie semiotycznego „znaczenia” i „znaku”, integruje się z innymi dziedzinami, koresponduje w swoisty sposób, a wszelkie nawiązania tematyczne lub formalne są świadectwem „rozmowy” dzieł z dziełami i twórców z twórcami. Dzieje owego dialogu, znane od początku istnienia sztuk, charakteryzuje dążenie do modyfikacji międzytekstowych zapożyczeń oraz wyrażanie ich własnym kodem językowym, często nieadekwatnym dla artystycznej prezentacji nawiązania. Przykładem jest sama literatura, ona to bowiem, do ekspresji barw i dźwięków, do malowania obrazów i tworzenia melodii posługuje się słowem jako autonomicznym środkiem wyrazu. O istocie przedstawionych problemów, ich złożonej przekładalności na przestrzeń dydaktyki szkolnej, możemy czerpać bogatą wiedzę z książki Henryka Kurczaba *Pogranicza sztuk i konteksty literatury pięknej*, Rzeszów 2001.

Autor niezwykle potrzebnego wydawnictwa, profesor Uniwersytetu Rzeszowskiego i Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, literaturoznawca i pedagog-dydaktyk, okazał się doskonałym znawcą i komentatorem wzajemnego przenikania i oświeclania się literatury, plastyki i muzyki, związków z filozofią i psychologią, archeologią i architekturą w perspektywie historycznej i współczesnej. Udowodnił celowość istnienia tej problematyki w programach szkolnej edukacji literacko-kulturowej i wskazał wiele przekonujących metod jej odbioru przez młodzież.

Książka H. Kurczaba prezentowanymi w niej poglądami wpisuje się w ten krąg współczesnego literaturoznawstwa polskiego, które, przynajmniej od dwóch dekad, z dużym zaangażowaniem, zajmuje się wzajemnym oddziaływaniem sztuk. Rozwój wiedzy o scalaniu i przenikaniu się sztuk potwierdzają m. in. badania J. Ziomek (*Powinowactwa literatury*, 1980),

T. Cieślukowskiej i J. Sławińskiego (praca zbiorowa: *Pogranicza i korespondencje sztuk*, 1980), A. Morawińskiej (praca zbiorowa: *Słowo i obraz*, 1982), H. Brzozy (*Wielość sztuk – jedność sztuki*, 1986, wyd. II), W. Okonia (*Sztuki siostrzane. Malarstwo a literatura w Polsce w drugiej połowie XIX w.*, 1992) czy także S. Wysłouch (*Literatura a sztuki wizualne*, 1994).

Jest i inna przestrzeń badawcza (wyznacza ją współczesna dydaktyka literacko-kulturowa), którą H. Kurczab poprzez swój znaczący dorobek wzbogaca przedmiotowo i metodologicznie. Jako autor *Pogranicza sztuk i kontekstów literatury pięknej* znalazł ważne miejsce w nowo powstających nurtach edukacji polonistycznej: antropocentryczno-aksjologicznym i kontekstualnym. Ich istotne założenia i propozycje praktycznych zastosowań prezentuje wielu znanych współczesnych dydaktyków. Warto podkreślić, że znaczenie szczególne dla najnowszych orientacji w szkolnej dydaktyce literacko-kulturalnej mogą mieć m. in. prace: S. Bortnowskiego, B. Chrzastowskiej, S. Falkowskiego, R. Handke, M. Inglota, M. Jędrychowskiej, M. Kowalczyk, E. Kram-Mikoś, A. Książek-Szczepanikowej, M. Łojka, B. Myrdzik, W. Pasterniaka, M. Sinicy, Z. Urygi i S. Wysłouch.

To dzięki tym twórcom i ich wydawnictwom, choć również i wielu innym autorom tu nie wymienionym, dydaktyka literacko-kulturowa końca XX stulecia weszła w okres dynamicznego rozwoju i zasadniczych przeobrażeń metodologicznych. Zgodnie z założeniami filozofii antropocentrycznej i aksjologicznej, podmiotowość wychowanka stała się istotą wszelkiej pedagogiki, skierowanej „najpierw” na człowieka-ucznia, a potem na treść kształcenia. W dydaktyce literatury i kultury analiza tekstu lub przekazu rozpoczęła drogę od „poznawania” do „odbioru”, od interpretacji immanentnej do intertekstualnej, kontekstualnej i aksjologicznej, wreszcie od strategii kształcenia dla literatury i kultury do priorytetu wychowania przez literaturę i kulturę. Poza wieloma ważnymi skutkami owych przemian, można sądzić, że uczeń jako szkolny badacz i odbiorca korespondencji sztuk będzie bardziej kompetentnie obiektywizował wartość dzieła sztuki i być może zrozumie, że nie istnieje ono samo dla siebie i tylko po to, by je poznawać, analizować, lecz jest ono artystycznym składnikiem zintegrowanej, rozległej przestrzeni literacko-kulturowej, służącej humanizowaniu dorastającego człowieka.

Książka H. Kurczaba jest owych celów dydaktycznych doskonałym dowodem i rozwinięciem, rozświetla bowiem integrowanie, scalanie treści z różnych dziedzin sztuki i kultury, aby służyć „uczłowieczaniu” jednostki ludzkiej. Autor wprost stwierdza, że „szeroki kontekst kulturowy sprzyja pełnemu odbiorowi utworów literackich, ich rozumieniu i ocenie. [...] Sztuka towarzyszy człowiekowi przez całe życie. W niej wyraża on swoją tożsamość. W bogactwie jej form zapisuje swą oryginalność i tajemnice. Poznanie sztuki jest więc poznaniem człowieka, zrozumieniem istoty jego człowieczeństwa” (s. 7).

Wybrana przez autora tematyka z obszaru korespondencji sztuk, jej własne interpretacje naukowe i konkretyzacje dydaktyczne wyróżniają charakteryzowaną pracę zindywidualizowaniem wartości poznawczych. Współczesnego czytelnika może zainteresować zaprezentowana rozległa wiedza o związkach literatury z innymi dziedzinami sztuki, ukazana od średniowiecza po romantyzm, a nawet współczesność. Dobra znajomość syntetycznych i monograficznych opracowań, a zwłaszcza samych dzieł sztuki, nie tylko literackiej, lecz także sztuki obrazu i dźwięku, pozwoliła wyposażyć książkę w gruntowne studia porównawcze. Wśród wielu zamieszczonych komentarzy i analiz porównawczych nie znajdujemy takich, które nie byłyby potrzebne praktyce polonistycznej. Szczególne znaczenie w odbiorze szkolnym mogą mieć wnikliwe rozważania o *Psalterzu Dawidowym* J. Kochanowskiego i *Melodii na Psalterz Polski* M. Gomółki, czy też o *Laurze i Filonie* F. Karpińskiego i wierszu o tym samym tytule M. Pawlikowskiej-Jasnorzewskiej. Wieloma odkrywczymi refleksjami opatrzył autor „modną damę”, obecną w literaturze i malarstwie XVIII w. Bogactwem nawiązań zaskakują rozważania prezentujące relacje między dziełami Mickiewicza i Słowackiego a współczesnym i późniejszym malarstwem i muzyką. Osobne miejsce w pracy H. Kurczaba zajmuje interesujące studium o Cyprianie Norwidzie i Stanisławie Witkiewiczu, porównujące poglądy obydwu artystów na funkcje estetyczne, narodowe i etyczne sztuki.

Wśród różnorodnych kontekstów literatury i jej nawiązań, konkretyzowanych i komentowanych w książce, relacje między literaturą a malarstwem zdecydowanie wysuwają się na plan pierwszy innych rozważań, co doskonale koresponduje z refleksją W. Okonia, że są to „sztuki siostrzane”. Nieprzypadkowo też H. Kurczab przywołuje myśl starożytnego poety greckiego, Symonidesa z Keos, że „poezja jest mówionym malarstwem, a malarstwo niemą poezją”, co więcej, w charakteryzowanej książce znajdujemy bardzo potrzebną, wielokrotną egzemplifikację przyjętej dewizy. Na przykład obserwacja i badanie tekstu *Na przełęczy* S. Witkiewicza oraz wierszy K. Przerwy-Tetmajera i J. Kasprowicza stanowią podstawę do wykazania impresjonistycznej malarskości obecnych tam obrazów poetyckich. *Lekcja anatomii* S. Grochowiaka to świetny przykład analizy wykazującej poetycką realizację nawiązań do obrazu Rembrandta, podobnie jak porównawczy komentarz do *Plonącej żyrafy* tegoż autora przekonuje o potrzebie dialogu na temat estetycznej i intelektualnej funkcji sztuki.

Korespondencja literatury i plastyki w odbiorze szkolnym jest więc rozpatrywaniem relacji w obrębie tematyki i struktury artystycznej dwóch kategorii obrazów: literackiego i malarskiego, skonstruowanych poprzez wykorzystanie innych środków ekspresji. W procesie tym szczególne znaczenie mają różne kategorie ilustracji, zamieszczonych np. w edycjach tekstów literackich lub podręcznikach. Autor wykazał nie tylko ich ważne funkcje,

lecz także przedstawił wiele sposobów ich praktycznego wykorzystania. Przekonująco wypowiada się również na temat posługiwania się przykładem intersemiotycznym na lekcjach literatury, a to dlatego, że najbardziej obrazowo prezentuje artystyczną ekwiwalentyzację literatury i plastyki.

Różne formy i sposoby prowadzenia szkolnych czynności analitycznych na polu wzajemnego oddziaływania literatury i malarstwa, lecz także sztuki słowa i architektury oraz rzeźby, poza wzbogaceniem artystycznej wiedzy uczniów służyć będą kształtowaniu wrażliwości estetycznej i szeroko rozumianemu wychowaniu estetycznemu. Inne funkcje, nie mniej ważne, możemy odczytać z tych części książki, które mówią o badaniu w szkole kontekstów i nawiązań psychologicznych, historycznych i filozoficznych. Nie można przeczyć obecnym tam poglądom, wręcz przeciwnie – należy podkreślić ich zasadnicze znaczenie dla współczesnego czytelnika. Intencją autora – jak mamy podstawy sądzić – jest, aby pozaartystyczne nawiązania literatury i ich interpretowanie w szkole było jedną z lepszych dróg prowadzących do rozwoju wrażliwości emocjonalnej uczniów, aby badania kontekstualne, kierowane przez nauczyciela, tworzyły w świadomości młodzieży społecznie akceptowany system wartości, zwłaszcza tych obywatelskich i etycznych o wymiarze uniwersalnym, autotelicznym. Oświecić i zrozumieć „jedność” i „wielość” sztuki po to, by ją umieć i chcieć „scalać”, a w ostatecznym rozrachunku tworzyć zintegrowaną osobowość młodego człowieka – to cel finalny współczesnej edukacji literacko-kulturowej i polonistycznej w ogóle. Książka *Pogranicza sztuk i konteksty literatury pięknej* Henryka Kurczaba jest ważnym i potrzebnym środkiem na drodze do tego celu, wyjaśnia bowiem, jak go osiągać i skutecznie może zachęcić, a nawet przekonać do podejmowania działań w tym kierunku.

Eugeniusz Cyniak

ABOUT HENRYK KURCZAB'S BOOK
FRINGES OF ARTS AND CONTEXTS OF BELLES-LETTRES

(Summary)

Henryk Kurczab is a literature specialist, educator, lecturer and professor of Rzeszów University as well as Rzeszów College of Pedagogics. His book is a plenteous source of knowledge concerning dialogue, translatability and interaction of arts in the sense of semiotic 'meaning' and 'sign'.

The subject matter chosen by the author, i.e. arts correspondence, its own exemplification as well as interpretations, distinguish his work by individualizing cognitive values.